

ՔԵՐՈՎՔԷ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

1833-1889

ՀՈՐԵԼՅՈՐՈՐԻ Հռչակաւոր քերթողին՝ Ռաֆայէլ Պատկանեանի, ծնաւ ի Նախիջեւան մայիս 4ին 1833. մանկական օրերը փողոցի մէջ անցընելով, իր ընկերներէն սոր-

ՔԵՐՈՎՔԷ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

վեցաւ ուսանելը, զոր իր մայրենի լեզուին պէս կը խօսէր։ Նախնական ուսմունքն ըրաւ Ստաւրոպոլի գիմնազիոնին մէջ, և տարի մը ետքը 1843ին անցաւ ի Մոսկուա, Լազարեան ճեմարանը։ Տասնամեայ Գերովընէն Մոսկուա ղրկուած ատեն, թէպէտ յանձնուած էր կարաւանին, սակայն հետը խիստ կը վարուէին, գիշեր մը երբ ամէնքը քուռի մէջ էին, սայլէն վար իջնելով փախաւ, բայց խեղճ տղան չէր գիտեր թէ իր կարմրագոյն մուսկինները հոյուսական մեծամեծ շանց բաղմունքին մը վրան պիտի հրաւի-

րէին և հազիւ պիտի ազատէր հոլուին արթնութեամբ. զարձաւ նորէն կարաւան, սակայն անկէ ետքը հետը անուշութեամբ խօսեցան։ Վարժարանի մէջ ջանքովը նշանաւոր եղաւ, ընկերաց ծագածութենէն ազատելու համար հանգստեան ատեն կամ գիշերը ծածուկ գաղղիներէն կը սորվէր։ 1851ին Դորպատի համալսարանը փոխուեցաւ, ուր զուարթ ազգակցաց ընկերութիւնը և ուրախ օրերը, բանաստեղծին աւիւն չնչեցին. Թարգմանեց կէօթէի, Շիլլէրի, Պէրանմէի, Հայնէի, Թոմաս Մորի քանի մը քերթուածները, և երգեց ուսանողի կեանքը, որոց արձագանգը մինչեւ հիմայ հանդէսներու մէջ կը լսուի «Կոմմարմուլի», «Եղբարք, մի շուրջ ժողովեցէք», և այլն երգերով։ Տարի ու կէս վերջ, Քերովէն անցաւ ի Պետրբուրգ, յետոյ Ստաւրոպոլի գիմնազիոնը, ուր հրատարակեց հատուած մը «Երգիծաբանութեան վրայ ընդհանրապէս և Կանտէմիրի երգիծանաց վրայ»¹։ 1853ին Մանկավարժական Ուսումնարան մտաւ, և պատմական ճիւղն ընտրելով, հետամուտ եղաւ ուսուցողիական և գերմանական գրականութեանց, սորվելով նաեւ անգղիերէն և իտալերէն լեզուները։ Նոյն տարւոյն վերջը Թիֆլիզ գալով ուսուցիչ եղաւ ուսուցողականութեան՝ Անդրկովկասեան ազգական վարժարանին մէջ, Հետեւեալ տարին ամուսնանալով Աքիմեան Աղաթոն հայ քահանայի զբոսեր հետ, ապահովցուց իւր նիւթականը և իր սիրելի ուսումնական զբաղմանց առաւ բոլորովին ինքզինքը։ Ժողովրդական յոսանքոյրիւն կոչուած ուսումնական ընկերութեան անգամ գրուեցաւ, և սկսաւ հիմնովին ուսումնասիրել ընդհանուր պատմութիւնը և առանձին կերպով Հայկական գրականութիւնը։ 1860ին հրատարակեց գաղղիերէն լեզուով «Յուդայի հայերէն մատենագրութեան ի սկզբանէ չորրորդ պարու մինչ ի կէս եօթնեւտասներորդին»²։

1. Տեղորոշեալ օրագրին մէջ, 1853, Թիւ 2, էջ 11-18։

2. Գիտութեանց ճեմարանին Յիշատակագրոց մէջ, հատ. Բ. 49-91։

Բայց որովհետեւ Քերովը որոշեալ պաշտօնական կացութիւն մը չունէր, որպէս զի իր տարտամ վիճակէն ազատի, ուղեք բժշկութիւն ալ սորիլ, առանց զիսնալու թէ ծայրը ո՛ր պիտի երթայ. սակայն շուտով պիտի մահար նոր շրջանի մը մէջ. 1861ին Պետրուրգի համալսարանին հայ լեզուի ուսուցիչն Բերոյիւլ պաշտօնէն հրաժարեցաւ. Քերովը իրեն յաջորդելով սկսաւ իր ուսումնական գործունէութիւնը, որով մեծ աւանդին հանց իրիւ հայ գրականութեան ներկայացուցիչ՝ երոպացի արեւելագիտաց առջեւ. ուսերէն եւ զազիներէն լեզուով գրած հմտական գրքերով, Հին հայ մատենագրութեանց ընտիր հրատարակութիւններով եւ շատ հայ պատմագիրներ ուսերէն թարգմանելով:

Սակայն ամենէն աւելի մեծ նշանակութիւն ունի երոպացի հայագիտաց առջեւ իր երկու լեզուագիտական երկասիրութիւններովը. «Քենտարիւք ի վերայ կազմարեան հայ լեզուի» (1864) եւ «Նիսիք վասն հայեղէն թատերաստարեան» (1882), որոնցմէ վերջինը յաճախ գովութեամբ էր յիշեն Միւլլէր, Լակարտ, Հիւպիւս եւ Հաննուշ: Դարձեալ ծանօթ է ազգիս իր գիտական յուսածներով որոնք հրատարակուած են Փորթի մէջ:

Համալսարանի մէջ ունեցած պաշտօնէն զատ՝ 1861-1868 կը զբաղէր նաեւ կովկասեան Յանձնաժողովոյն մէջ հայ լեզուի դասախօսութեամբ, ապա նոյն Յանձնաժո-

ղովոյն գիւնատան արտաքու կարգի պաշտօնեայ ընտրուեցաւ՝ ուր մնաց 1868-1874, իսկ 1872ին գրաքննիչ յանձնաժողովէն՝ հայալեզու հրատարակութիւնքը քննելու պաշտօնն ընդունեցաւ: Նոյն տարին թոշակաւոր ուսուցիչ եղաւ Պետրուրգի համալսարանին մէջ, 1867-1882 Հնախօսական ընկերութեան Որեւելեան մասին քարտուղար, իսկ 1882-1885 տեսուչ նոյն մասին: 1882ին ընտրուեցաւ մի ի խմբագիրներէն *Museion* գրական-քննադատական օրագրին՝ որ Լուկէնի մէջ կը հրատարակուի: 1885ին թղթակից անկամ եղաւ Գիտութեանց ձեմարանին:

Ճանապարհորդութիւններ ալ ըրած է այցելելով Վենետիկ, Միւնխենի, Փարիզու եւ վեննայի գրաստանները եւ ծանօթանալով երոպացի երեւելի հայագիտաց, որոնց հետ անընդհատ թղթակցութեան մէջ էր: Մասնակցեցաւ արեւելագիտաց մի քանի միջազգային ժողովներուն, որոցմէ առաջինոյն մէջ որ ի Փարիզ գումարուեցաւ 1873ին, ճառախօսութիւն մ'ըրաւ Գաղղիոյ եւ Գերմանիոյ մէջ հայ լեզուի ուսման եւ վստայ բեւեռագիր լեզուաբանութեան վրայ:

Կենացը վերջին երեք տարիները ծանր հիւանդութիւն մը Պատկանեանի ուժերը սպառեց, եւ 56 տարուան մեռաւ ի Պետրուրգ 1889 ապրիլ 2ին, թողելով մարմինը հայկական գերեզմանատան մէջ, իսկ պատկանելի երկասիրութիւնքը անմահ յուշարձան ազգին եւ օտարաց առջեւ:

1. Այս ուսերէն բանարցութեան համար տղաքոյրի աստիճան ընդունեցաւ: Պատկանեան հայերէնը իրանեան լեզուաց կարգին մէջ կը դնէ: Ներածութեան մէջ, զաւսուսաբարձանէրու կարեւորութեան վրայ էր խօսի. զբարբալը Արարեւորեան զաւառին սովորական արժանի լեզուին վրայ հիմնուած կը համարի: Կատակարգութիւն մը կ'ընէ մեզ ծանօթ զաւսուսաբարձաւորներուն: Յետոյ կ'անցնի մետոդական այբուսանին ծագման վրայ, հայերէն լեզուի տարեք կը բաղդատէ համազգի լեզուաց տարեք հետ, էր խօսի հոլովմանց, գերանուանց, լծարգութեանց վրայ: Տիւլորիէ տեղ տեղ ուղղու-

թիւններ եւ հետաքննական ծանօթութիւններ կը դնէ, սակայն թէ Պատկանեանի այս երկասիրութիւնը եւ թէ Տիւլորիէի գիտաշուութիւնք ուղղուելու կամ կատարելագործուելու պէտք ունին՝ զիտութեան ձեռք բերած արդէ արգասեօք: — Թրգմ. զաղչ. Եւարիտ Բրիւտտ: Հրատարակեց ծանօթութեամբը, բաղդատելով բնագրին հետ, եղ. Տիւլորիէ Արեւական օրագրի Զ. դ. 2-րդ, հտ. ԺԷ, 1870: Փննչ. Փ. Յուսէր Գօթինգիսցի *Gelehrte Anzeigen*, 1866, էջ 991-1000: — Ե. Թրնան, ասիական ընկերութեան տեղեկագրին մէջ 1870, յունիս 38:

կը ցաւինք ըսելու որ այս մեծ հանճարը՝ ազգիս մեծ մասին անծանօթ մնացած է, և ասոր միակ պատճառն է իր տաղանդաւոր գրութեանց ուսերէն ըլլալն. զոր ձեռնհաս ուսանչայերն չթարգմանելով, մեզազրելի կը մնան, գիտական դասակարգի առջեւ Ռուսահայք այժմ միայն վիպասանութեամբ կ'ուզեն օգտակար ըլլալ. թերի է այս գործունէութիւնը:

ՆԱԶԱՐ ԳՈՐՈՅԵԱՆՑ

1842-1901

ՊՐԱԿԱՆ մեծ կորուսանքն մին ալ համարելու է Գորոյեանցի մահը, որ անցեալ տարւոյ դեկտեմբեր 27ին հանդիպեցաւ, սուգի մէջ ձգելով իր կնոջ և զաւակներու հետ թարրիզու հայերը, ուր երկար տաննէ ի վեր հաստատուած էր: Կրթութիւնը առած էր նա զլիսաւորապէս Տանկաստանի մէջ, Մալթա կղզիի մէջ կենալով սորված էր անգղիերէնը. հմուտ էր նաեւ զաղղիերէն, պարսկերէն և մայրենի լեզուին, և տեղեակ՝ պատմութեան և հնագիտութեան:

Կ. Պոլսոյ և գաւառներու մէջ վարած հեռագրատան պաշտօնին համար արժանացած էր չորրորդ կարգի Մէճիտիէ պատուանշանին. յետոյ թողլով այդ ծառայութիւնը հեռամուտ եղած էր վաճառականութեան, և իր բնական ուշիմութեամբ, ճարպկութեամբ և խնայողութեամբ կարող եղած էր բաց ի բարեկեցիկ վիճակէ, բաւական գումար մը (50000 րուբլի) կտակել իր բնականեաց, Արամեան դպրոցին ալ 2%, տոկոս յատկացընելով:

Գորոյեանց քանի մ'անգամ ճանապարհորդած էր Եւրոպա, ի մասնաւորի Անգլիա, յատուկ թղթակից էր Պարսկաստանի մէջ «Տէյլի Նիւզ» անգղիական թերթին, որ լաւ կը գնահատէր և կը վարձատրէր անոր գրուածները: Քսան տարի վարեց Ղալա թաղի երկսեռ դպրոցներու հոգաբարձութեան նախա-

գահութիւնը. ինքը հիմնեց Խնայողական ընկերութիւնը և Լսարանական ընկերութեան հիմնադիր անդամներէն մէկն էր:

Սակայն Գորոյեանց իրբն զբաղեցնող աւելի մեծ նշանակութիւն ունի. 1880ին ի Պոլիս հրատարակած «Դաստիարակութիւն Հայոց» գրքով ցոյց տուաւ կրթական յառաջագիմութեան պէտքը և միջոցները. մասնանիշ ընելով եւրոպական նշանաւոր հեղինակներու կարծիքները, ընդհանուր դաստիարակութեան վրայ խօսելով և ուսուցիչներու, ուսանողաց, դասական գրքերու,

ՆԱԶԱՐ ԳՈՐՈՅԵԱՆՑ

դպրոցական շէնքերու, բարոյականութեան, մարմնամարզութեան, աղջկանց կրթութեան և այլ խնդրոց վրայ ճանդակէն վերջ, զանց չընէր քննադատել Ռուսմական խորհրդի գործունէութիւնը և ծրագիր առլ «Ազգային ճեմարանի» մը:

Ուրիշ մէկ գնահատելի աշխատասիրութիւնն ալ է «Պարսկահայոց պատմութիւնը», արդիւնք մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան, որ 1901ին իլվրլրեան մրցանակաբաշխութեան յանձնաժողովէն 30 ոսկի մրցանակով վարձատրուեցաւ: Մեզի արուած ծա-